کارکردنی ڕاگەیاندکاران و سیستەمی کارگێڕی کەناڵە ئاسمانییەکان لە کتێبێکدا

ڕانانی/سەدیق سەعید ڕواندزی

لەدوای ساڵانی دووهەزارەوە،ڕاگەیاندنی کوردی بە تایبەتیش میدیای بینراو،پێنگاڤێکی گەورەی بەخۆوە بینی ئەویش لە ڕێی کردنەوەی چەندین کەناڵی ئاسمانی کە کوردستان تیڤی یەکەمیانە و زۆرجار بەدایکی کەناڵەکان ناو دەبرێت.بێگومان کردنەوەی ئەو کەناڵانە، قۆناغێکی دیکەی لە کاری ڕاگەیاندن و ڕووماڵکردنی هەواڵ هێنا ئاراوە کە بەرپرسیاریەتییەکی گەورەی فەرهەنگی ڕۆژنامەوانیشی دەگرتەوە. چونکە ئەگەر تا ئەو کات هەواڵ تەنها بۆ بینەری نێوخۆی وڵات جێگەی بایەخ و بینین بووبێت، ئەوا لە کەناڵە ئاسمانییەکان، هەواڵ و ڕوومالکردنی ڕووداوەکان بۆ دنیای دەرەوە بوو. کە سەدان هەزار بینەری دەگرتەوە. ئەم واقیعە نوێیەی کاری ڕاگەیاندن، بەرپرسیاریەتی و میتۆدی نوێی کارکردنی هێنا ئاراوە.

بۆیە زۆر گرنگە لە ڕوانگەیەکی ئەکادیمی و لە ژێر ڕۆشنایی کاری ڕۆژنامەنووسییەوە، لە بایەخی ئەو کەناڵانە و ڕۆڵیان لە کایەی ڕاگەیاندنی کوردی بکۆڵدرێتەوە.لەو ڕوانگەیەوە کتێبی(پەیوەندی نێوان سیستەمی کارگێڕی لە کەناڵە ئاسمانییەکان وکارکردنی ڕاگەیاندکاران)*یەکێکە لەو سەرچاوانەی بە شێوەیەکی شیکاریی و ئەکادیمی، لە بەشێکی کاری ئەو کەناڵانە دەدوێت. ئەم کتێبە کە(دلشاد باڵەکی)نووسیویەتی، لە بنەڕەتدا نامەیەکی ماستەرە و وەك بەشێك لە پێداویستییەکانی وەرگرتنی ئەو بڕوانامەیە،پێشکەشی بەشی ڕاگەیاندنی کۆلیژی ئەدەبیات لە زانکۆی سەلاحەددین کراوە. ئەم کتێبە بەگشتی لە سێ پاژی سەرەکی پێکهاتووە، بەڵام هەریەك لەو بەشانە،چەندین بابەت و ناونیشانی دیکەی جۆراوجۆری لێدەکەوێتەوە کە دواجار هەموویان لە کاری کەناڵە ئاسمانییەکان یەکدەگرنەوە. لەڕاستیدا، ڕەنگە نەتوانین هەموو بابەتەکانی ئەو کتێبە بەخوێنەرانی ڕۆژنامەی هەولێری خۆشەویست بناسێنین، چونکە ئەمە هەم کاتی زیاترو هەمیش هەڵسەنگاندنی زۆرتری دەوێت، وەلێ دەکرێ ناوەڕۆکی ئەو باسە ئەکادیمییە لە چەند خاڵێکی گرنگ چڕبکەینەوە، کە ڕەنگە بۆ خوێنەران و ڕاگەیاندکارانیش بەگشتی، بایەخی خۆی

هەبێت.

لە دەسپێکی ئەو کتێبەدا، توێژەر لە زۆر ڕێشنایی چەندین سەرچاوە پێناسەی(ڕاگەیاندکار) دەکات و لە ڕوانگەی ئەو(کەخۆشی ڕۆژنامەنووسە) ڕاگەیاندکار هەموو ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە لە دەزگایەکی ڕاگەیاندن کاردەکەن بە پیشە و ئەرکی جیاوازی وەك: ([illegible] هەواڵساز [illegible] پێشکەشکار). بە بۆچوونی خۆم وەك خوێنەرێك، ڕەنگە گونجاو نەبێت شوناسی(ڕاگەیاندکار) بە هەموو کارمەندانی نێو دەزگایەکی ڕاگەیاندن بدەین، بەڵکو پێ[illegible]ینیان بکەین دروستترە. چونکە نابێ ئەوەمان بیر بچێت کە ڕاگەیاندکار لە ڕاگەیاندنەوە هاتووە.واتە گەیاندنی هەواڵێك یان ڕووداوێك، بێگومان کاری گەیاندنی هەواڵ و ڕووداوێکیش،پەیوەندیدار نییە بە هەموو کارمەندێکەوە، بۆنموونە: کارمەندێکی بەشی مۆنتاژ، یان ڕێکخەری بەرنامەکان،کاری گەیاندنی هەواڵێك نییە، بەڵکو ئەوەی مەیدانییەن ڕووداوەکە ڕوومائ دەکات و دەیگەیەنێت، ئەوە ڕاگەیاندکارە کە ڕۆژنامەنووسان بە پلەی یەکەم دەگرێتەوە، بۆیە دەکرێت ئەو کارمەندانە هەریەکەیان بە پیشەی کاری خۆیانەوە بناسرێن وەك: ([illegible] دەرهێنەر [illegible] بەڕێوەبەری هەواڵ [illegible] کۆنترۆل [illegible]) [illegible] ([illegible] یاسایی [illegible] کارگێڕی_کۆمەڵایەتی_ئابووری و سیاسی). بۆهەریەك لەو فشارانەش، بەشێوەیەکی شیکاری دواوەو ڕایگەیاندووە کە ڕاگەیاندکارانیش وەك هەر مرۆڤێکی دیکەی ئاسایی، دەکەونە ژێر فشارەجۆراوجۆرەکان و زۆرترین جۆری ئەو فشارانەش، فشاری ژووری هەواڵەکانە.

لەباسێکی دیکەی نێو کتێبەکەدا، نووسەر باس لە پەیکەری کارگێڕی کەناڵە ئاسمانییەکان و شێوازی بەڕێوەبردن و باربێ کارکردنیان دەکات. نووسەر جەخت لەوە دەکاتەوە کە بۆ ئەوەی بەڕێوەبردنێکی سەرکەوتوو وپڕۆفیشناڵانە هەبێت،پێویستە ڕەچاوی سێ بنەمای سەرەکی لە کارکردن و بەڕێوەبردندا بکرێت کە ئەوانیش:(پلاندانان و ڕێکخستن و بەدواداچوون)ە. پلاندانان، نەخشە ڕێگەی کارکردنی ئەو دەزگایانە بە ئاراستەیەکی بەڕێوەبردنێکی سەرکەوتووانە دەبات، چونکە لە ژێر ڕێشنایی ئەو پلانەوە، میتۆدی هەڵبژاردن و کارکردن دا ئەنرێت. بێگومان هەر کارکردنێکیش بە پلان نەبێت، ئەوا جۆرێك لە بێ بەرنامەیی و ناکارگێڕی تێدەکەوێت و سەرەنجام ئەزموونێکی

سەرکەوتووی کارکردنی دەزگاکان نابێت. بەڵام بەدواداچوون، لە هەر دوو بنەماکانی دیکە پێویسترو گرنگترە. چونکە بەدواداچوون دەبێتە هۆی ڕاستکردنەوەی کەموکوڕییەکان و دەرخستنی کێشە و کێماسییەکان، بۆ ئەوەی ئەزموونێکی سەرکەوتووتر پێشەکەش بکرێت.

دواتریش نووسەر باس لە دووجۆری شێوازی بەڕێوەبردنی ئەو کەناڵانە دەکات، کە ئەوانیش بەڕێوەبردنی(ناوەندی)و(ناناوەندی)یە. لە بەڕێوەبردنی سێنترالیزمیدا، هەموو بڕیارو ڕاسپاردەیەك بۆ بەڕێوەبەری دەزگاکە دەگەڕێتەوە وبڕیار لای ئەوە، لەم جۆرە بەڕێوەبردنەدا، ڕەنگە ڕۆژنامەنووسان وڕاگەیاندکاران نەتوانن وەك پێویست بە سەربەستانە گوتارو پەیامەکانیان بگەیەنن. بەو مانایەی ڕادەسپێردرێن کە پەیوەست بن بە بەرنامەو نەخشە ڕێگەی کارکردنی کەناڵەکە. بەڵام دیوی ئەرێنی ئەو کارکردنە لەوەدا خۆی دەبینێتەوە، کە ڕێگە بەهیچ جۆرە فەوزا و دەرچوونێك نادات لەو گوتارەی کەناڵەکە ئاراستەی دەکات.

بە تایبەتیش ئێمە نابێ ئەوەمان بیربچێت کە بەشێك لە کەناڵە ئاسمانییەکان، گوزارشت لە گوتاری سیاسی حزبێك و ڕێکخراوێك دەکەن و ڕەنگە هەر هەڵەیەك و پێشێلکارییەك، کاریگەریەتی نەرێنی بکاتە سەر پێگەی جەماوەریی وگوتاری سیاسی ئەو حزبە. بەڵام دیوێکی دیکەی نەگونجاوی ئەو کارکردنە کە هەموو دەسەڵاتەکان لە ناوندێتی کۆدەکاتەوە ئەوەیە، کەزۆرجار خراپ سوود لەو بەڕێوەبردنە وەردەگیرێت و بۆ مەرامی تایبەتی و کەسی بەکاردەهێنرێت. بۆنموونە: بە شێك لە کارمەندەکان باس لەوە دەکەن، کە زۆرینەی کاتەکان لەو کەناڵانە بەرپرسی بەشەکان لەسەر بنەمای هاوڕێیەتی و پەیوەندی کۆمەڵایەتی و کەسی لەگەڵ بەڕێوەبەرو سەرپەرشتیاری کەناڵەکە دائەنرێن.

دیارە لێرەدا ئەگەر دەسەڵاتی یەکەم و کۆتایی لەدەست بەڕێوەبەری کەناڵەکان نەبێت و ئەنجوومەنێکی بەڕێوەبردن بەو دیاریکردنە ڕابسپێردرێت، ئەوا کەسەکان لە سەر بنەمای کارامەیی و پیشەیی و پرۆفیشناڵی دائەنرێن. باسی سێیەمی ئەو کتێبە، خستنەڕووی چەند ئامارێکە کەپێشتر بە شێوەیەکی مەیدانی و لەڕێی ڕاپرسییەوە لە بارەی کەناڵە ئاسمانییەکان توێژەر ئەنجامی داوە. ئەم بەشەی کتێبەکە بە بڕوای من وەك خوێنەرێك، گرنگترین بەشی ئەو توێژینەوە ئەکادیمیەیە، چونکە چەندین زانیاری لە بارەی پەیکەری کارگێڕی کەناڵە ئاسمانییەکان و ڕێژە و جۆری کارمەندانی لە چەندین ڕووەوە تێدایە.

لەو بەشەدا، نووسەر بەخشتە ژمارەی کارمەندان و ڕەگەزو تەمەن و چەند سیمایەکی دیکەشیان دیاری دەکات.بە پێی زانیارییەکانی ئەو کتێبە بێت، زۆرترین کارمەندی کەناڵە ئاسمانییەکان لە ڕەگەزی نێرن بەڕێژەی 87%،هەروەها لەڕووی نێوەندی تەمەنەوە، زۆرترین کارمەندی ئەو کەناڵانە کە سامپڵیان وەرگیراوە، تەمەنیان لە نێوان 26بۆ 32 ساڵیدایە بە ڕێژەی 46%، کە ئەمەش دەریدەخات وزە و توانای ئەو کەناڵانە، زۆربەیان لە توێژی گەنجانن. لەخشتەیەکی دیکەدا، بڕوانامەی ئەو کارمەندانەی لەو کەناڵانە کاردەکەن دەست نیشان دەکات، کە زۆرترینییان هەڵگری بڕوانامەی دبلۆمن بە ڕێژەی 35%.هیچ کامێکییان خاوەنی بڕوانامەی دکتۆرانین. لەخشتەیەکی دیکەدا، تێکرای کاتژمێری کارکردنی کارمەندەکان لەو کەناڵانە دەخاتە ڕوو کە ماوەی کارکردنیان لە نێوان 7بۆ 11کاتژمێرە بەڕێژەی 73%.

لەڕاستیدا، ئەمە پێشێلکردنی مافی کارمەندەکانە. چونکە بەپێی یاسا نابێ هیچ کرێکارێك لە هەشت کاتژمێر زیاتر کاربکات، بێگومان ئەو ڕاگەیاندکارانەشی کە کار لەو دەزگایانە دەکەن ، بە دڵنیاییەوە لە ڕووی دەروونی و هزری و جەستەییەوە ماندوو شەکەت دەبن، بۆیە نابێ بەدەر لەماوەی دیاریکراوی خۆیان کاربکەن، مەگەر هەژماری کاری زیاتریان بۆ بکرێت.لە ڕووی ژمارەی کارمەندەوە، زۆرترین کارمەندی ئەو کەناڵانە هەواڵسازن بە ڕێژەی 26%. واتە بە پێی خشتەکە ئەوانەی هەواڵ ئامادە دەکەن زۆرترین کەسی ئەو کەناڵانەن. سەیر لەوەدایە، وێڕای ئەو هەموو هەواڵسازە، کەچی زۆربەی کەناڵە ئاسمانییەکانی ئێمە لە ڕووی هەواڵەوە وێرانەن. چ لە ڕووی زمان و ڕێنووسەوە بێت، چ لە ڕووی ناوەڕۆکی هەواڵەوە بێت.

هەرچی لە ڕووی پیشەییەوە بێت، زۆرترین ئەوانەی کاریش لەو کەناڵانە دەکەن، لە توێژی هونەرمەندانن بە ڕێژەی 36%. زۆرگرنگ بوو توێژەر لە پەراوێزی ئەو ئامارانەوە، ئەوەشی نیشانبدابا کە ئەو کارمەندانە بەگشتی چەندییان پسپۆڕایەتییان بواری ڕاگەیاندنەو دەرچووی ئەو بەشانەن. چونکە هەموومان دەزانین کاری ڕاگەیاندن، پسپۆڕایەتییە و پێویستی بە پاشخانێکی ڕۆشنبیری گەورە هەیە. ئەوانەی لەبوارەکەدا کاردەکەن، دەبێ لە ڕووی زمان و ڕۆشنبیری گشتی و گەیاندن و بگرە زمانی جەستەو دەربڕینیش، کەسانی بەتوانا بن. بەگشتی ئەم توێژینەوەیە، زانیاری وردی تێدایە کە بۆ ڕۆژنامەنووسان بەتایبەتی پێویستن. چونکە جۆری کارکردنی ئەو کەناڵانە و شێوازی کاری ڕاگەیاندکاران وئاماری وردی لە بارەی سیستەمی کارگێڕی کەناڵە ئاسمانییەکان تێدایە. بەتایبەتی زۆربەی

ڕاگەیاندکارو ڕۆژنامەنووسانی ئێمە، کاری ڕاگەیاندن لە سەر بنەمای حەزو خولیا دەکەن، نەك بە شێوەیەکی زانستییانە و پرۆفیشناڵانە، بۆیە ئەم جۆرە سەرچاوانە گرنگن بۆ کایەی ڕۆژنامەنووسی ئێمە و دەستخۆشانە لەتوێژەر دەکەم…

*ناوی کتێب(پەیوەندی نێوان سیستەمی کارگێڕی لە کەناڵە ئاسمانییەکان و شێوازی کاری ڕاگەیاندکاران)نووسینی(دلشاد مستەفا سلێمان)_ هەولێر 2019..